

Mesék a konyhából

I. Fogyókúrás mesék

Az utóbbi időben lezajló gasztrobum létrehozott egy olyan konyhai forradalmat, amely a magyar kommersz kultúra egészét érintette. Ennek hatása begyűrűzött a magaskultúra egyes területeire is, ezáltal az ízlés helye és jelentősége felértékelődött az érzékek hierarchiájában, mégpedig a látványisághoz, a látás érzékéhez való erősebb kapcsolata által. Fesztiválok, gasztro- és receptblogok, televíziós főzőműsorok, főzőcsatornák árasztották el a médiát. A műfajkeveredés eredményeként hírességek avanszáltak szakáccsá, a séfektől pedig körülrajongott celebeket faragtak. Sztárséfek, kajasznobéria, csillogás. Ezekről a jelenségekről alapos tanulmányok olvashatóak Szirmai Éva¹ és Veszelszki Ágnes² tollából a *Gasztroszemiotika* című könyvben. Az irodalomban azonban nem újszerű jelenség az ételek szövegszervező elvként való használata és az esztétikumban feloldott gasztronómia jelensége, azonban az olyan új műfajmegnevezések, mint a hasnovellák vagy a gasztroesszék³ tovább duzzasztják a téma körüli diverzitást.

A gyermekirodalom területére száműzött népmesékben és a műmesekincsben is fontos szerephez jutnak a különféle ételek. Azonban, míg korábban ezen történetek hősei (Jancsi és Juliska, szegénylegények, szegény paraszt, árva lány stb.) az éhezéstől menekültek, addig a modern

¹ Szirmai Éva (2012): *Médiavacsorák*. = Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes (szerk.): *Gasztroszemiotika*. Az étkezés jelei. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 129–137.

² Veszelszki Ágnes (2012): *Internetes szakácskönyvek: a receptblogok*. = Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes (szerk.): *Gasztroszemiotika*. Az étkezés jelei. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 138–146.

³ Lásd Cserna-Szabó András (2004): *Levin körút*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest

(és kortárs) műmesék hőse sokszor fogyókúrára szorul. Az egyik ilyen ősfogyókúrázó maga Micimackó volt (nem véletlenül adta Boldizsár Ildikó a meséről írt könyvének a *Varázslás és fogyókúra*⁴ címet). Mivel a mesék jellemzője, hogy magukban hordozzák annak a társadalomnak a lenyomatát, melyben keletkeztek, így történt meg az, hogy az egykor unikális varázstárgyaknak számító mindent járó malmocskák vagy terülj, terülj, asztalkák mai formái rengeteg háztartásban jelen vannak, ez pedig azt eredményezte, hogy a kövérség és fogyókúra mint téma elkerülhetetlenül bekúszott a műmesékbe (a műfaj már említett társadalmi/kulturális reflexivitása folytán). Parti Nagy Lajos *A pecsenyehattyúk* című meséjének elbeszélője reflektál kritikusan a fogyasztás kultuszára: „Akkorjában az emberek még kisebbek voltak s könnyebbek, nem ám kövérek és kólaszagúak, mint máma...”⁵

Korábban keletkezett Lázár Ervin *A soványító palacsinta*⁶ című meséje, mely ugyan nem fogalmaz meg ilyen nyílt kritikát, de a keserédes humor fátyla mögött felsejlik a jobbító szándék, az egészséges, józan életmódra való finom rávezetés. Visszafogott didaktikussága emeli ki a hasonló témájú művek sorából. A palacsintafüggő, túlsúlyos királylány addikciójának ellenszerét keresi, de minden módszer csődöt mond. Az utolsó jelentkező, egy nagydarab, sánta férfi furfangos módon mozgásra bírja a királylányt, melynek eredményeként súlycsökkenés érhető el nála, ám a módszer nem nyeri el Kriszti (hiszti) királykisasszony tetszését, a vándornak menekülnie kell a toporzékoló koronás fő haragja elől, ironikus módon a palacsinta mégis betölti funkcióját, csak éppen menekülés közben a vándor dolgozza le feleslegét.

Az étkezést/gasztronómiát központi témaként kezelő vagy problematizáló szövegek végtelen sorában egy nemrég kiadott könyv segíthet tájékozódni.

II. Anti-menzamesék

2013-ban jelent meg Lovász Andrea szerkesztésében a *Tejbegríz. Finom irodalom gyermekeknek és felnőtteknek*⁷ című antológia. Ez a könyv nem

⁴ Boldizsár Ildikó (1997): *Varázslás és fogyókúra*. Mesék, mesemondók, motívumok. József Attila Kör–Kijarat Kiadó, Budapest

⁵ Parti Nagy Lajos (2011): *A pecsenyehattyúk*. = Lovász Andrea (szerk.): *Navigátor – Kortárs gyerekirodalmi lexikon, böngésző és olvasókönyv*. Cerkabella Könyvkiadó, Szentendre, 157.

⁶ Lázár Ervin (é. n.): *A soványító palacsinta*. URL:<http://mek.oszk.hu/02700/02755/02755.htm#3> (letöltés dátuma: 2014. 06. 05.)

⁷ Lovász Andrea (szerk.) (2013): *Tejbegríz*. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek. Cerkabella Könyvkiadó, Szentendre

csupán szöveggyűjtemény, ugyanis Mautner Zsófia gasztroblogger és televíziós műsorvezető válogatásában⁸ a versek/mesék mellé receptek is kerültek. Helyet kapott a válogatásban gasztroesszé, mesekrimi, eredetmese, nonszensz vers, receptmese, meserecept és balladaátirat is, mindezt úgy kivitelezve, hogy a tematikus kapcsolódáson felül a szövegek egyenletes minőségére is (láthatóan kanonizációs szándékkal) komoly gondot fordított a szerkesztő. Leszámítva Zalán Tibor bántóan rossz rímeket felvontató versét (*Gyermekkori disznótoros sorok*, 90) és Böszörményi Gyula széteső szerkezetű, bárgyú meséjét (*Lopotnyik és a nyaminyamm-nyavalya*, 52), ez sikerült is.

A textusok eltérő műfajúságán és változatos beszédmódján felül a megcélzott korosztály nagysága is akadályt jelentett. A szövegek korosztályi besorolásának nehézségét fagyaltgombócok segítségével oldották fel, egy gombóc a legfiatalabbaknak, kettő a nagyobbaknak, a majdnem felnőtteknek pedig háromgombócos szövegeket szervíroztak. Ugyanez a differenciálás a recepteknél elmaradt, de mivel a legtöbb étket felnőtt segítség nélkül nem tudná elkészíteni egy gyerek, ezt nem lehet felróni hibaként. Főleg annak tükrében, hogy a kötet receptjei lehetőséget teremtenek arra, hogy a sütés-főzés közösségi/családi élmény legyen.

Ahogy az alcímben fel van tüntetve: valóban finom irodalomról van szó. Ugyan a szövegeken átszüremlik a múlt, a gyermekkori élmények, néhol erőteljes a retróhangulat (erre a képi világ is rásegít), máshol a nosztalgia, azonban ez nem a hajhálós menzás nénik és nem is az iskolai étkezdék rossz emlékévilága. Sokkal inkább az otthoni, a családi élmények lesznek az emlékezés terei, kiindulópontjai, és ugyan a „nemszeretem” ételek is nagy teret kapnak, mégis a népszerű, „jó” étek kerülnek túlsúlyba. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor közösen jegyzett tanulmányukban⁹ Lévi-Strauss gasztroszemiotika-elmélete alapján oppozíciós rendszerbe sorolták az ételeket: növényi-állati, felnőtt-gyerekétel stb. dichotómiákat alkotva. A növényi-állati párhoz köthető a vegetáriánusság motívuma, melyet Szécsi Noémi *Véga vagyok* (26–27) című szövegében dolgoz fel. Szécsi bravúrosan kezeli a gyermeki nézőpontot, ügyesen megoldja, hogy nyelvi- és gondolatmenetében is hiteles legyen a történet, mely egy nyolcéves kislány vegetáriánussága köré szerveződő monologikus szöveg (a gyermeki nézőpontú szövegek nagy arányban és jól sikerülten képviseltetik magukat

⁸ URL: <http://chiliesvanilia.blogspot.com>

⁹ Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor (2012): *A gasztronómiai érdeklődés szociokulturális okai, szemiotikai jelei.* = Balázs Géza–Balázs László–Veszelszki Ágnes (szerk.): *Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 15–32.

ezen antológiában). A felnőtt-gyermekétel felosztás a gyermekételekhez magas élvezeti jelleget is párosít. Ez az élvezeti faktor írja felül sokszor az egészséges-egészségtelen ételek fontossági sorrendjét, és felelős sok gyermek egészségügyi gondjaiért a fejlett világban. Scheer Katalin meséje, *A bonbonkisasszony* (35–39) mutatja be a két végletet, az egészségtelen gyermekétel és az egészséges, ámde íztelen táplálkozás párharcát. A feloldás, ahogyan a kötet egészére is jellemző lesz, végül az ízletes gyermekételeket hozza ki győztesként, miközben nem sérül az egészséges-egészségtelen ételek egyensúlyi helyzete. Nem korlátlan fogyasztásra csábít, csupán hangsúlyozza a finom ételek jelentőségét. Palacsinták, bonbonok, torta, tejbegríz és fagyi, ahogyan az egyik illusztráció szlogenje hirdeti: „Enni jó! Élni jó!” (61). Egyes gyermekételek elutasítása is megjelenik: Kukorelly Endre *Répát ne* című versében, mely a svéd gyermekversek hangját idézi (9), vagy Jász Attila *János bácsi, a spenót és a költészet* szövegében (87), mely a sztereotip, gyermeki zöldség- és főzelékellenességből táplálkozik.

Az irodalmi válogatáshoz igazodva Mautner Zsófia írt/válogatott recepteket. A szövegek szükségszerűen párbeszédbe kerültek egymással, a címek és az ételek szintjén is jelentkezik reflexivitás. A textusok közötti koherencia az illusztrációs anyag által fokozódik. A kötet ebből a szempontból is különleges: az olvasó mint befogadó két korábbi értelmezéssel is találkozhat, amelyek hatnak, illetve reflektálnak a szövegekre. A könyv illusztrátora több technikát (kollázs, számítógépes grafika, fénykép) alkalmazva hozta létre a könyv vizualitását, e képi világ egységét főként a visszatérő színek biztosítják. Néhol olyan jól sikerül a megvalósítás, hogy a kép önállósodik, ezáltal vizuális olvasatok (is) létrejönnek. A képolvasás lehetőségét a szerkesztő is felismerve, ezeket a szöveg elé helyezte. Ilyen Havasi Attila remek nonszensz írásának (*A főszakács és a kilenc kukta balladája* [62–63]) illusztrációja, mely nem más, mint a kilenc kukta eltűnésének matematikai műveletekkel való levezetése grafikus elemek bevonásával. A tökéletesen komponált képen a történet strófáról strófára végigkövethető. Hasonlóan nagyszerű módon dolgozik Kismarty-Lechner Zita a *Törött tégladarab* (92–93) című Németh Zoltán-verssel.¹⁰

Egyes történetek komplexitásuk révén tűnnek ki a szöveggyűjteményből, ilyen May Szilvia *Dínom-dánom Partiszervíz* (29–32) nevezetű meséje, mely olvasható metameseként is, hiszen a mesék műfajkonstruáló

¹⁰ Németh Zoltán verse felidézheti Mátyás Iván *Konyhafal* című novelláját, ahol szintén a gyermeki képzelet épít falakat, hoz létre családokat, azonban a két szöveg zárata eltér. Mátyás szövege leszámol az illúzióval, míg a *Törött tégladarab* utolsó sorai idilli képet rajzolnak.

mozzanatait dolgozza fel, és saját mesei létére is rákérdez. Három kismalac vállalkozik arra, hogy az elfoglalt mesehősök eledelét elkészíti, ám a kiszállításnál összekeverednek az ételek, így mindenki más étket kap. A történetek átjárhatóvá válnak, a mese kilép a keretéből, hiszen valóság és mesevilág egymásba csúszik: az összekutyult mesék miatt az írók aggódtak, a szereplők reklamáltak, de végül megbékéltek az átmeneti étrenddel, azonban így a mesék teljesen megváltoztak. A malacok is tanultak a hibából, hiszen ha egy helyre is rossz ételt szállítanak, ott új mese születik. A történet hősei ismerik saját világuk szabályait, a formák, funkciók, formulák és motívumok rendszerét, tudják, hogy új mesék (pontosabban: irodalmi vagy műmesék) leggyakrabban ezen elemek valamilyen transzformációja/variálása révén jönnek létre.¹¹ De kiemelésre méltó Darvasi László *Ekvont kolbász* (66–69) című szövege is, mely a művészi szabadságról szóló meseesszéként is olvasható, ahol is többféle befogadói attitűddel találkozunk, melyek konfrontálódnak a *Májás hurka, véres hurka* című sláger eltérő értelmezése okán.

Mivel a kötet 13 receptet tartalmaz, ezért nem nevezhető teljes értékű szakácskönyvnek, valójában főként szellemi étvágyunkat kívánja kielégíteni, a többi már csak hab a tortán. Szerkesztő, író és grafikus/illusztrátor szerencsés együttállásának eredménye tehát meggyőző: ezen antológia egy művészi érzékenységgel megkomponált izgalmas intellektuális és érzéki kaland.

¹¹ Boldizsár Ildikó öt típusba sorolja a meséket, megkönnyítendő a tündér- és műmese elkülönítését. Ebben az esetben a IV. típusról beszélhetünk (tündérmesék kombinációi, melyek lényeges pontokon változtatnak a tündérmesei motívumokon, és új jelentéssel ruházzák fel a mesét). A *Varázslás és fogyókúra* című könyvben olvasható részletes leírás a típusokról (Boldizsár Ildikó [1997]: *Varázslás és fogyókúra*. Mesék, mesemondók, motívumok. József Attila Kör–Kijárat Kiadó, Budapest, 13–18).